

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2021-27-1-6>
УДК 37(091)(438)

Миколай Краснодембскі

Польська реалістична філософія XX століття та її освітні імплікації¹

Польський томізм розробив оригінальну філософію освіти та педагогіки (Стефан Куновський, Яцек Воронецький, Фелікс Войцех Беднарський, Мечислав Гогач та інші), що відповідає окремим різновидам цієї філософії. У традиційному томізмі акцент робиться на вихованні чесноти. У екзистенційному томізмі філософи зосереджуються на тому, щоб «стати людиною», щоб досягти повної гуманності, а в послідовному томізмі філософи зосереджуються на ефекті освіти та питаннях особистих стосунків та стандартів освіти. Томістична педагогіка – це вивчення вибору принципів виховання. Ось чому М. Гогач вважає, що «існує лише філософська освіта». На основі нещодавніх досліджень у цій галузі я склав враження, що класичний поділ, позначений філософією Платона (ідеалізм) та Арістотелем (реалізм), також може бути прийнятий для цілей у класифікації теорії освіти та виховання. Через аналіз ідеалістичної та реалістичної антропології та етики я спробував показати, що реалістична пайдея все ще актуальна і її слід заново розпізнати. Новизна цієї роботи полягає у «введенні» існуючих серед педагогів та філософів стандартів освіти у визначену філософію *esse* та *toi*, що впливає з неї, філософії людини та етики, орієнтованих на захист людей та теорію мовлення серця (*sermo cordis*). На мою думку, це новаторський підхід до освіти та філософії освіти, і педагогічні наслідки, що виникають внаслідок досягнутого таким чином визнання людини, її пізнання та поведінки, можуть виявитися плідними на педагогічному та освітньому рівні. Все, що вимагається реалізмом на рівні освіти, це належне розташування серед освітніх стратегій та визначення того, хто така людина.

Ключові слова: польська реалістична філософія, неотомізм, антропологія освіти, етика, філософія освіти, педагогічні наслідки, особистість.

Вступ

Польська філософія найчастіше асоціюється з месіанством XIX століття, з Львівсько-Варшавською школою XX століття, або «другою» феноменологією Романа Інгардена (1893-1970). При цьому з поля зору

¹ © М. Краснодембскі, пер. з польської М. Култаєвої, 2021

зникає томізм, рецепція та трансформації якого також займають далеко не останнє місце у новітній польській філософії. Йдеться про класичний, реалістичний, неотомізм, а також аристотелівсько-томістську філософію (найчастіше у класичному томізмі). Зазвичай усі ці версії томізму називають інтегральним традиціоналізмом, чи *philosophia perennis*, християнською і навіть неосхоластичною філософією. У сучасній історії філософії усі ці версії охоплюються рубрикою неотомізму, або просто томізму. Оскільки в Україні томістська традиція виражена не так виразно, як у Польщі має сенс зупинитись на ній дещо детальніше. На це, на мою думку, існують вагомі причини, пов'язані з перспективою впровадження в українській освіті курсу богослов'я, який потребує доповнення платонізму, поширеного в українській традиції, аристотелізмом.

Йдеться передусім про інтегральний традиціоналізм, котрий посиляється як на античність (Платон, Аристотель), так і на середньовіччя (Тома Аквінський), намагаючись акцентувати актуальні і вічні філософські проблеми, на яких базується справжня філософія. Отже, інтегральний традиціоналізм можна вважати результатом багатомісячних філософських пошуків істини, почасти їх синтезом. Таке розуміння інтегрального традиціоналізму не єдине, але власне воно спрямовує увагу на найбільш універсальні філософські проблеми. Підкреслює стійкість, єдність та істинність, вважаючи, таким чином його єдиною, досконально правильною філософією, існуючою однак в інших, відомих своєю історією. *Philosophia perennis* повстає саме з історії людської філософської рефлексії. Як зазначив С. Свежавскі: «...істотно в понятті *philosophia perennis* стійкість і єдність стосуються лише питань, а не їх рішень і наслідків, що з них випливають» [Swieżawski 2005: 445].

У свою чергу, християнська філософія – це філософія, натхненна християнським Одкровенням. Християнська філософія залічується до неосхоластики і неотомізму, а також інтегрального традиціоналізму. Проблема християнської філософії, не обґрунтована термінологічно в Середні віки, широко обговорювалась протягом 20-х років ХХ століття завдяки публікації істориків філософії Е. Бреє і Е. Жільсона [Gilson 1958; Gilson 1962].

Реалістична філософія на ґрунтується побутовому і когнітивному реалізмі, що заперечує онтологічний і епістемологічний ідеалізм. Історично вона пов'язана з філософією Томи Аквінського (1225-1274). Після смерті Томи його наука була засуджена, а після зняття осуджень вона була спотворена, вписавшись в схоластичний, а потім неосхоластичний потік.

З XVI століття на польській землі схоластика знаходить своїх численних прихильників і послідовників, а з XIX століття неосхоластика, а згодом у ХХ столітті й неотомізм творчо розвиваються, впливаючи на

вітчизняну педагогічну думку. Тут заслуговує уваги, принаймні, творчість першого польського філософа і педагога – Е. Земицької (1815/19-1869), досліджував яку Й. Р. Блахньо та інші автори. Ще до енцикліки Етерни Патріс Леона XIII (1879) томістська філософія успішно культивувалася Карлом Суворецьким (1754-1824), Анджеєм (Єнджеєм) Тшчинським (1749-1823), Станіславом Холоневским (1791-1846), Ігнацієм Головінським (1807-1855), Петром Семененком (1814-1886), Стефаном Павлицьким (1839-1916), Мар'яном Моравським (1881-1940), Владиславом Михайлом Дембіцьким (1853-1911). Прикладом соціолога і педагога того періоду, який тяжів до класичної філософії, був блаженний Едмунд Бояновський (1817-1887) [Wojanowski 2009], натхненний роботою Августа Цешковського (1814-1894), присвяченою сільським притулком.

Потім на рубежі XIX і XX століть і в міжвоєнний період неосхоластика з неотомізмом переживають свій ренесанс. Творчий підхід до їх розробки використовували Францішек Габрило (1866-1914), Ідзь Радзішевські (1971-1922), Генріх Романовський (1848-1921), Казимир Вайс (1861-1934), Міхал Клепач (1893-1967), Казимир Ковальські (1896-1972), Францішек Квятковський (1888-1949), Чеслав Мартиняк (1906-1939), Константи Дж. Михальські (1879-1947), Ян Саламух (1903-1944), Францішек Савіцкі (1877-1952), Ян Степа (1892-1952), Антоні Шиманські (1881-1942), Яц Воронецький (1878-1949), Олександра Жихлінські (1889-1945).

Після Другої світової війни кілька представників були в'язнями концтаборів (М. Моравські, К. Михальські), інші загинули (М. Моравські, Ян Саламух, Чеслав Мартиняк) або були відсторонені від наукової роботи. Неотомізм був адміністративно маргіналізований в основному на користь марксизму, але, тим не менш, не був забутий, завдяки своїм лідерам (М. А. Кромпец, М. Ґогач та інші), внутрішньому розвитку і течіях утворених на цій землі. Саме внутрішній розвиток і диверсифікація, які дали характеризуємо за допомогою поділу томізму на варіації – парадоксально вберегли цю філософію від забуття і повної маргіналізації.

У післявоєнний період крім згаданих Кромпца (1921-2008) і Ґогача (нар. 1926), варто також згадати інших вчених: Станіслава Адамчика (1900-1971), Войцеха Фелікса Беднарського (1911-2006), Йосипа Марія Бохенського (1902-1995), Петра Хойнацького (1897-1989), Казимира Споризака (1911-1982), Йосипа Пастушку (1897-1989), Івана Пивоварського (1889-1959), Павла Сівка (1893-1986), Стефана Свежавського (1907-2004), Олександра Усовича (1912-2002).

Томістська філософія знайшла в Польщі податливий ґрунт, оскільки протягом століть тут практикувалася реалістична філософія Аристотеля. Як згадує Владислав Татаркевич: «Коли на початку другого року моїх марбурзьких досліджень я пішов поговорити про мою докторську дисертацію, він [Герман Коен – прим. авт.] мені сказав: «Напишіть про

Аристотеля, це стане в нагоді вам у вашій країні»» [Tatarkiewicz, & Tatarkiewicz 2011: 38]. Насправді аристотелизм в Польщі має багатовікові традиції. За словами Віктора Усика, з часів Середньовіччя філософія Стагирита не тільки жваво культивувалась і коментувалась у Краківському (Ягеллонському) університеті, але і в інших наукових центрах Першої Республіки, дистанціюючись навіть від філософії Платона. Прикладом живого інтересу до спадщини Аристотеля є той факт, що на рубежі XVI і XVII століть, його практична філософія була перекладена російською мовою Себастьяном Петрици з міста Пльзень, батьком польської філософської термінології, коментатором Нікомахейської етики, політики і економіки, поетом, лікарем і педагогом. Переклад Петрици на сучасну мову був третім, після італійського та французького.

Стаття завершується додатком, в якому подаємо список основних публікацій, пов'язаних з реалістичною філософією і педагогікою, які, зважаючи на обсяг тексту, не були використані в статті.

Реалістична філософія від Францішка Гаврила до Мечислава Ґоґача

На сьогоднішній день не розвивається перша, історична варіація неотомістської філософії – традиційний томізм, представниками якого в Польщі серед інших були Ф. Габрил і К. Вайс. Натомість, успішно розвиваються: екзистенційний томізм (Люблінська філософська школа) і послідовний томізм (Варшавська школа послідовного томізму), інколи навіть всупереч опору з боку католицьких священників, особливо після II Ватиканського Собору (наприклад, Й. Тішнер). Виявляється, томізм не тільки «не помер», а з ним до цього часу все досить добре. М. А. Кромпець зі своїми колегами (С. Свежавські – історія філософії, С. Камінський – методологія наук, К. Войтила – етика) закликав до заснування Люблінської філософської школи, Мечислав Ґоґач запропонував нову варіацію неотомістської філософії – послідовний томізм, Ч. Мартиняк розробляв філософію права, Й. Воронецький, Ф. В. Беднарський, Й. Степа і М. Клепач займалися педагогікою, К. Ковальський – естетикою, К. Михальський і Ф. Квятковський – історією філософії, Й. Пастушка – психологією, Й. Півоварчик і А. Шиманський – філософією і соціальною етикою, Х. Романовський – історіософією, Й. Саламуха – логікою, Ф. Савицький – філософською антропологією і А. Жихлинський – філософськими основами богослов'я.

У неотомізмі пропонується своє трактування педагогіки (або філософії виховання), яке характеризується відмінним джерелом виховання, що пов'язується з виникненням різновидів цієї філософії.

Томізм і його різновиди

Дослідники томістської філософії виокремлюють наступні течії цієї філософії:

- традиційний томізм
- лованський і трансцендентальний томізм
- екзистенціальний і послідовний томізм.

Для визначення різновидів сприйняття думки варто зважати:

1) на ступінь «забруднення» філософської думки Томи, 2) на розуміння в самому томізмі акту буття (*esse*).

Традиційний томізм (консервативний, навчальний, палеотомізм)

Традиційний томізм є однією з історичних версій прочитання думки Томи Аквінського. Традиційний томізм історики філософії також називають консервативним томізмом, палеотомізмом або неопалеотомізмом. Історично склалося так, що джерела традиційного томізму можна віднаходити вже в працях учнів і перших коментаторів поглядів Томи. Також його основу складають великі коментарі до праць в дусі філософії Аквіната (Іоанн від св. Томи, Кастан), які скоріше є схоластикою в широкому розумінні, бо вміщують ерудицію свого часу: погляди Августина, неоплатонізм і християнський аристотелізм, скотизм і навіть сліди дискусії з арабською філософією і латинським авероїзмом. Власне тому на прямих філософії, котрі виникли у другій половині XIX століття і посилалися на цю спадщину, були названі неосхоластикою, яка повинна була, за задумом її авторів внести свій внесок у відродження філософії Томи. Однак неосхоластика, яка охоче посилалася на особу і погляди Томи Аквінського, була інтерпретацією не лише його вчення. Вона являла собою більш широке, внутрішньо різноманітне інтелектуальне явище.

Як вже зазначалось, таке традиційне розуміння томізму було витіснене томізмом в екзистенціальній і послідовній версії. Традиційний томізм, на думку М. Гогача, характеризується: подаванням матеріалу у формі підручника, вербалізмом і поєднанням. Подавання матеріалу у формі підручника полягало на викладанні думок Томи з використанням вільно складених тверджень без розкриття їх генези. В результаті цієї процедури томізм можна було подати як апологетичну «систему», іноді навіть далеку від наукового, раціонального обґрунтування. Як і в Стародавньому піфагорейзмі, основну роль тут відігравав аргумент від авторитету, в даному випадку авторитету Аквіната (“Тома так сказав”). Вербалізм традиційного томізму полягає в тому, що до групи томістів були залічені ті філософи, які також говорили про існування (Авіценна) навіть несумісне з думкою Томаса. Поєднання, в свою чергу, полягало в

тому, щоб додати до думки Фоми все, що в філософії вважалося реальним, актуальним і навіть модним. У традиційному томізмі під існуванням мається на увазі: «Постійне відношення індивідуального буття до буття Бога. Якщо це постійний зв'язок, то тим самим стає акт існування, створення і підтримка в існуванні. Акт існування тут прирівнюється до реалізації і оновлення буття. Це розуміння існування пов'язане з об'єднанням вчення про фундаментальні принципи існування з лінійним розташуванням причин і наслідків». До представників традиційного томізму в Польщі між іншими належать Ф. Гаврилов, Ю. Воронецький, С. Адамчик.

Лованський і трансцендентальний томізм

Лованський томізм (Д. Мерсьє; в Польщі: К. Вайс, С. Щлага, К. Клусак) є комбінацією думок Томи з природничими науками. Він характеризується індуктивністю і еклектичністю. Індуктивність лованського томізму пов'язана з постулатом, що філософія має синтезувати результати точних наук, отже, розробляти загальну концепцію буття, емпіричний матеріал для якої постачають природничі науки. Еклектика ж передбачає об'єднання різних концепцій наукових досліджень в одну систему. Так, наприклад, томізм був поєднаний з кантизмом (Марешаль), з марксизмом (Муньє) і гегельянством (Джемеллі). Неотомізм також поєднувався з філософією Декарта, екзистенціалізмом Гайдеггера і феноменологією Гуссерла (Ранер, Руссело). Таким чином, був створений новий варіант томізму, званий трансцендентальним томізмом. Томізм в цій версії досліджує розкриття свідомості буття, фокусується на питаннях з площини феноменологічної теорії пізнання. У Польщі до представників трансцендентного томізму належать А. Полтавський, А. Б. Степень, Ю. Галковський та К. Войтила. Їх версії томізму називаються «феноменологічним томізмом». Проблема існування в цих варіантах неотомістичної філософії укладена з точки зору теорії пізнання, підкреслює необхідність існування, не вказуючи, що це таке. Як підкреслює М. Гоґач: «У лованському томізмі і у всіх його різновидах існування трактується як необхідний елемент буття, який виправдовує безпосереднє пізнання».

Екзистенціальний і послідовний томізм

Екзистенціальний томізм є спробою прочитати думки Томи в трактуванні Е. Гілсона і Ж. Марітена. Він характеризується виключенням з томізму філософських тез, що не належать Томі, головним чином Дунса Скота, Суареса, Каетана, Декарта, Вольфа; розрізненням метафізики Аристотеля (есенціалізм) від метафізики Томи (екзистенціалізм).

Екзистенціальний томізм в Польщі представлений Люблінською філософською школою (М. А. Кромпец, К. Войтила, С. Свежавський, С. Камінський, Й. Сохонь, З. Здибіцька, П. Ярошинський, Х. Кереши, А. Маринярчик і їх учнями: К. Степень, І. Хлодна, З. Паньпуха, А. Гуданец, Т. Дума, А. Робачевський, Л. Стефаняк). Вона досліджує теоретичну філософію (метафізику), антропологію, етику, філософію держави і права, філософію мистецтва і культури та науки. Слід назвати не тільки багатотомні твори лідерів (Кромпец, Свежавський, Камінський, Здибіцька, Войтила), але і енциклопедії, серії публікацій (Нариси з реалістичної філософії, ред. А. Маринярчик; Завдання сучасної метафізики, ред. А. Маринярчик; *Vademecum* філософії; Бесіди з метафізики, ред. А. Маринярчик; *Scripta Philosophiae Classicae*), а також переклади оригінальних текстів Аристотеля, Томи Аквінського, Александра Афродизійського, Фемістія. Крім того, в останні роки був зроблений переклад на англійську мову вибраних творів Кромпца, Войтили, Маринярчика і Ярошинського. Таким чином поширюється інформація про досягнення Люблінської філософської школи.

У Люблінській філософській школі також ведуться дослідження в галузі освіти. Серед головних представників – Анна Шудра-Барщ, Барбара К'єре, Марія Лойола Опека і Даріуш Залевський.

В екзистенціальному томізмі не було відокремлення від тверджень Томи послань, отриманих з арабської філософії (особливо Авіценні). Це зробив Мечислав Гогач. Його версія називається послідовним томізмом і є уточненням екзистенціального томізму. У томізмі послідовне існування розуміється як створений першоелемент, що починає індивідуальне існування. *Principium* відчуває пізнавальну істоту на рівні мови серця (теорія *sermo cordis*).

Після припинення професійної діяльності Мечиславом Гогачем через хворобу і передчасну смерть Тадеуша Климського (1948-2013) дослідницьку роботу і популяризацію послідовного томізму веде Артур Андреюк разом зі своїми колегами і учнями (Томаш Степень, Ізабелла Андреюк, Михайло Зембруський та інші). Андреюк вивчає філософію Аристотеля і Томи Аквінського і сучасний томізм. Плодом його роботи є серед інших електронне видання творів М. Гогача та Лондонської богословської суми Аквіната і запуск видавничої серії *Opera Philosophorum* медіа *Aevi*. Зі школою Гогача були пов'язані М. В. Веслав Мерінг, Адам Гурняк, Томаш Зан, Казимир Шалата, Марек Пропок, Павло Мількарек і Станіслав Краський.

Дослідження в області реалістичної педагогіки (а також реалістичної філософії освіти) в дусі томізму послідовного проводять: Якуб Вуйцік, Кшиштоф Калька, Славомір Собчак, Кшиштоф А. Войцешек і Міколай Краснодембські.

На захист традиційного томізму

Традиційний і лованський неотомізм, критиковані представниками сучасних варіацій томізму, незважаючи на консервативний характер своєї метафізики, як і раніше актуальні у площині філософії виховання. Це свідчить про інтерес до педагогічних досягнень Я. Воронецького і Ф. В. Беднарського.

Як зазначив К. Михальський, неосхоластична філософія більше не є наукою, вирощеною і «замкнутою» у монастирських келіях і лекційних залах семінарій [Michalski 1917]. Навпаки, її завданням є дискурс і полемізування з сучасною філософією. Тому Р. Ойкен назвав її войовничою філософією (*philosophia militans*), що не здається перебільшенням, враховуючи її «апологетичний» характер [Eucken 1908]. Апологетика вимагала використання авторитетів, а не ретельного вивчення. Неосхоластика, викликаючи на дуель «сучасну філософію, науку і розумовий культурний прорив ХІХ і ХХ століть, не ставила за мету очистити філософію Томи Аквінського від чужих йому філософій. Метою цієї «боротьби» було не знищення тодішніх областей людського пізнання, а дослідження реальності, що ведуть до визначення істини. Таким чином, неосхоластична філософія була названа К. Михальським «асимілюючою філософією», що найбільш повно подано в лованській варіації неотомізму. Це «асиміляційне» ставлення фактично сприяло втраті думки Аквінати, але необхідність адаптуватися до сучасної філософії і науки тоді була сильнішою. Константин Михальський в статті подав це визначення, однак написав, що йдеться не про «ексгумацію трупа» Фоми Аквінського, а про його інтелектуальну винахідливість, яка дозволить оживити схоластику [Michalski 1917: 47]. Думаю, що ця філософія реалізувала поставлені перед собою цілі.

Ще одна проблема викликає питання в істориків філософії: чи був традиційний томізм так званою філософією від влади? Або папські енцикліки були єдиним стимулом для «повернення» до філософії святого Томи? Насправді ще до енцикліки Лева ХІІІ *Aeterni Patris* (1879) і Пія Х «*Pascendi Dominici Gregis* (1907) у різних інтелектуальних центрах в Європі почалися дослідження над несхоластичною думкою. Дослідження проводилися на Заході Європи і на польських землях (Є. Земельцька, П. Семененко, С. Павлицький, М. Моравський). Можна припустити, що енцикліки підтвердили фактичний стан речей, однак не були єдиними творцями відродження цієї філософії.

Однак, не слід забувати, що традиційний томізм – це не просто набір філософських анахронізмів, які вже є предметом вивчення історії філософії. Традиційний томізм запропонував свого роду перреніальну філософію, в якій порівняв погляди Аристотеля з позицією Томи Аквін-

ського і сучасною філософією. Він як і раніше є цікавою пропозицією дослідження з точки зору розвитку томістської філософії. Деякі звинувачення традиційної влади, закинуті томізму, є легітимними, інші ж вимагають перегляду, причому не слід забувати, що відродження томізму стало можливим як опозиція: з одного боку німецькому ідеалізму, а з іншого боку матеріалізму і позитивізму, який відкидав філософський висновок на узбіччя наукових досліджень. Польський традиційний томізм сформулював оригінальну у відношенні до західних розробок прикладну філософію, до складу якої входила етика і педагогіка. Їх не отожднюють з моральним богослов'ям, як це відбувається, наприклад, в роботах Б. Меркельбаха. Беднарський у своїх педагогічних дисертаціях також тяжіє до соціальних і природничих наук [Bednarski 1987]. Його роботи значно ерудовані; вони варіюються в своїх аналізах і полеміках від Д. Мерсьє до Ж. Марітена, а отже, до екзистенціалізму. Тим не менш, лейтмотивом цих педагогів є пізнавальний реалізм, що робить ці дослідження актуальними. Педагогіка традиційного томізму менш консервативна, ніж сам традиційний томізм, оскільки в ньому використовуються вихідні тексти Томи, а не лише його коментаторів.

Наслідки на освітніх теренах

Педагогіка, розроблена на основі реалістичної філософії, вказує на першість людини і кадровий стандарт (К. Войтила, Ф. Адамський). Це невід'ємна, аретологічна педагогіка, яка передбачає, що вихованню і освіті підпорядковується вся людина відповідно до її природи, а також до особистих і розумових відносин, які пов'язують людину з суспільством. Педагогіка, створена на ґрунті цієї філософії, вирізняється деякими акцентами, пов'язаними з вищезгаданими варіаціями томізму.

***Paideia* традиційного томізму на прикладі аретологічної педагогіки Яцка Воронецького і Фелікса Войцеха Беднарського**

Педагогіка Воронецького є синтезом грецької *paidei* і християнської педагогіки. Зіставлення цих двох, здавалося б, різнорідних способів і методів виховання людини, не має дихотомічного характеру. Воронецький, з одного боку, засновує свою етику виховання за Аристотелем, з іншого боку, вказує на уточнення теорії моралі сформульованої Томою Аквінським. Ці дві моральні філософії об'єднує реалізм, універсалізм і плюралізм буття. Як наслідок, педагогіка Воронецького побудована на відмінності чесноти і звички. Чеснота відповідальна за інтегральне і гармонійне виховання і самовиховання людини, а звичка пов'язана з

навчанням (цієї думки тримається М. Гогач). На думку Я. Воронецького, виховання людини полягає в постійному виробленні інтелектуальних якостей і моральних чеснот [Woroniecki 1999: 344-346]: «Отже, педагогіка повинна бути наукою, яка інтегрально охоплює всю людину, формуючи її моральні відносини, волю і характер. Таке трактування *paidei* одночасно є вихованням і навчанням. Займається вона також і діяльністю розуму, але не його власне пізнавальними функціями, а тими, за допомогою яких мозок керує вчинками і які з цієї причини тісно пов'язані з діяльністю волі і почуттів... А пізнавальною діяльністю почуттів виховання безпосередньо не займається, тому що воно більше не відноситься до моралі... Освіта, навпаки, займається в першому ряду формуванням почуттів, пам'яті, уяви і розуму, а також призначенням пізнавальних функцій... Викладання... при правильному проведенні, дотриманні систематичності і порядку надає дуже сильний педагогічний вплив. Крім того, моральне життя вимагає певного мінімуму відомостей, теорії. Тому гармонійна взаємодія виховання з освітою абсолютно необхідна. Тут викривається слабка сторона педагогіки останніх століть у всіх майже течіях: виховання розуму висувалося на перший план і забувалося власне виховання з відповідними йому правилами розвитку».

Таким чином, мета виховання – прищепити вихованцеві силу волі, за допомогою якої він зможе переслідувати об'єктивні цілі свого життя. Суть педагогіки полягає в тому, щоб навчити учня «бажати» – тобто поліпшити його волю так, щоб вона проводила вибір об'єктивного добра, тобто «істина в добрі». Педагогіка – це наука практично націлена на життя, бо в повсякденному житті, так як хліб, людині потрібна мудрість, розважність, стриманість, справедливість, терпіння. Тому над чеснотою довголіття переважає чеснота педагога, її наслідком є терпіння, лагідність та інші виховні якості, які також важливі в самовизначенні.

Здається, що педагогіка чеснот Воронецького – це засіб для когнітивного і морального релятивізму, краху авторитету істини, аксіологічного хаосу і багатьох інших проблем, з якими стикається сучасне виховання. Воронецький, полемізуючи з педагогікою свого часу, виявляє її численні помилки: скорочення виховання до освіти; ідеалізм, моральний інтелектуалізм, суб'єктивізм, когнітивний партикуляризм, біхевіоризм, індивідуалізм, сентименталізм, натуралізм, лібералізм, механіцизм і матеріалізм. Діагностовані Воронецьким помилки концепції виховання як і раніше стоять перед сучасною педагогікою.

За слабку сторону його концепції можна вважати тільки той факт, що антропологія, на якій побудована його теорія виховання щодо поточних досліджень анахронічна. Вона заснована на припущеннях традиційного томізму, який в даний час не є єдиним експонентом антропології Аквіната.

В даний час педагогіку Воронецького творчо розвиває, зокрема, Станіслав Галковський [Gałkowski 1998].

Виховання за Ф. В. Беднарським – це досягнення внутрішньої гармонії інтелекту і волі. Його наслідки – сталість, послідовність і працездатність. Виховання як процес пов'язане з отриманням внутрішньої культури людини. Педагогіка Беднарського, схоже, являє собою творче продовження виховної етики Воронецького, збагачене всебічним знанням сучасних педагогічних, психологічних і соціологічних течій. Беднарський, як перекладач лондонського видання суми Томи, у своїх текстах посилається на оригінальні тексти Аквіната, вказуючи на виникаючі педагогічні наслідки. Він обговорює аретологію Томи Аквінського «адаптуючи його до сучасної педагогіки, фізкультури, скаутингу». Педагогіка Беднарського також є полемікою з притаманними їй напрямками у вихованні та їх філософськими припущеннями. Автор, який методологічно близький до Львівсько-Варшавської школи, логічно вказує на невідповідність падоцентричної та гетероцентричної педагогіки. Виховання, на думку Ф. В. Беднарського – це органічний збір всіх моральних, розумових і фізичних якостей людини, котра інтегрально складається з душі і тіла. Виховання є непорушним правом людини і виражається в гармонійному розвитку інших осіб, особливо дітей і молоді, до вершин досконалості. Форма виховання – це теж самовиховання, яке полягає в правильному формуванні на основі інтелекту і чесноти морального характеру людини. Виховання, значить, є твором природи і твором мистецтва, так як педагог допомагає в створенні хорошої моральної людини [Bednarski 1987].

З-за того, що головні твори Беднарського були опубліковані на Заході (м. в Лондоні, Римі) його піддали цензурі ПНР. Тому творчість цього педагога сьогодні досі маловідома. Спроби її поширення робили між іншими Томаш Артур Бек і Артур Андреюк.

Аретологічна педагогіка, «започаткована» Аристотелем і розвинена Воронецьким і Беднарським, є синтезом гуманізму грецької *paidei* і християнської педагогіки. Вона відзначає знаменне значення і завдання інтелекту і чесноти волі у вихованні людини. Їх результатом є морально інтегрована людина, яка є мудрою, розсудливою, володіє своїми почуттями і пристрастями. Її дії визначаються вдосконаленим інтелектом і волею. Тому, на думку Беднарського на поглядах Аристотеля і Томи Аквінського слід було б побудувати теорію виховання, засновану на радості і задоволенні.

Педагогіка Воронецького і Беднарського, непомічена і навіть проігнорована марксистським вихованням, в даний час має стати предметом поглибленого вивчення не тільки у філософському середовищі.

Paideia екзистенціального томізму на прикладі персоналістичної педагогіки Барбара Кересь

Барбара Кересь, виходячи з визначення особи Боецієм, (*Persona est rationalis naturae individua substantia*), органічно вписується у проблемне поле педагогіки, орієнтованої на реалізм у версії екзистенціального томізму (сама Б. Кересь називає свою педагогіку «філософським персоналізмом традиції реалізму» [Kierés 2009: 8]). На цій основі вона розробляє персоналістичну філософію виховання, близьку до етики К. Войтили і педагогіки Ю. Воронецького і Ф. В. Беднарського. Кересь, звертаючись до традиції *paedagogie perennis* визнає, що у вихованні не можливо відмовитися від філософії, бо саме вона дає педагогіці бачення людини і її моральної поведінки, тому від «філософії немає порятунку». Однак це не означає, що можна в теорії виховання прийняти будь-яку філософію. У площині виховання ідеалізм демонструє дві протилежні позиції: раціоналістичну, пов'язану з колективною (соціалістичною) педагогікою та ірраціональну, яка пов'язана з індивідуальною педагогікою (антипедагогікою). Педагогіка, заснована на колективізмі (фашизм, нацизм, комунізм), відноситься не тільки до історії виховання. Колективістські течії також називають соціалізмом, демонструючи, що вони все ще присутні в багатьох місцях світу. Не слід себе обманювати, що з падінням комуністичної системи в Східній Європі і Радянській Росії, її вплив в цій частині земної кулі і не тільки, ослаб. В даний час цей рух відроджується у вигляді «нових лівих», просуває представників франкфуртської школи (М. Horkheimer, Т. Adorno, J. Habermas). У свою чергу, індивідуальна (ліберальна) педагогіка форсує волюнтаризм, тобто філософську позицію, що проголошує першість волі перед інтелектом людини. Отже, це означає, що почуття визначають людину і є каталізатором її пізнання і поведінки. Педагогіка цієї течії свідчить, що людина є досконалою і вільною істотою, отже, її виховання зайве. Б. Кересь, як наслідок, піддає критиці ідеї антипедагогіки, вважаючи, що не можна плутати поняття виховання характеру, в якому полягає формування людини, і виховання як процес співпраці педагога і вихованця.

Виховання – це вирощування потенційності людини, її життя, особистості. Так, інтегроване виховання включає в себе: виховання, пізнання, виховання любові й виховання волі, релігійне виховання, виховання суверенітету і суб'єктності у відношенні до закону. Таким чином, особистісна педагогіка повинна бути заново сформульована, ґрунтуючись на томістській реалістичній філософії. Б. Кересь на тему цієї проблеми пише, що «у зв'язку з сигналізованою ситуацією відзначається нагальна необхідність нагадування і критичного відновлення традицій кадрової педагогіки і відновлення її досягнень педагогічною практикою ...Сучасні

педагоги, які хочуть відповідально виховувати, повинні повернутися до цієї традиції – традиції, яка побудувала Європу і яка має своє джерело в грецькій *paidei*» [Kiereś 2009: 12].

Повернення до традиційної класичної *paidei*, на думку Б. Кересь, можливе у площині томістського персоналізму. Тому не кожен персоналізм вартий уваги: „персоналізм персоналізмові нерівний і часто вважається «будь-якою думкою, в якій зазначається трансцендентність буття людини над світом природи, над життям суспільства і історією, де говориться про індивідуальність, гідність або цінність людини, де вказується її свобода або раціональність (самосвідомість), або щось, що вирізняє людину в світі і що повинно свідчити про її унікальність, неповторність, і навіть абсолютність». Отже, давайте підкреслимо, що називати персоналізмом антропологію, яка говорить про людину в деяких перевагах, є зловживанням цим словом, тому що більшість цих заявлених персоналізмів – це, в кращому разі, який-небудь постульований гуманізм» [Kiereś 2009: 23].

Paideia послідовного томізму Мечислава Гогача як умисне встановлення відносин з істиною і добром

З тієї причини, що я вже кілька разів реферував педагогіку М. Гогача, в цьому тексті я розбираюся з зазначенням наслідків, що виникають з неї. Педагогіка цього філософа виражається у вірності реальної дійсності. Виховання людини – це комплекс постійно вживаних дій, які фіксують зв'язок інтелекту з істиною і волі з добром. Так, виховання можна назвати єднанням, яке відносить людину до того, що хороше і справжнє. Відносини ці встановлює і закріплює спектр дій, які вживає людина, виховуючи себе, або ми, виховуючи людину. Оскільки мета – це скоріше ідея увічнення відносин з правдою і добром, ми можемо більш точно оцінити виховання, говорячи про його наслідки. Цей момент відрізняє ідеалістичну педагогіку від реалістичною. В ідеалізмі виховання визнається цілями і завданнями, в реалізмі – наслідками.

Педагогіка М. Гогача вбудована у філософську антропологію та етику захисту людей, яка вказує на норми захисту людей. З розумної природи людини виводяться норми загальної та детальної педагогіки. Здається, що норми педагогіки відносяться до етики і є частиною етики Гогача. Про це свідчить вплив І. Воронецького на педагогічні погляди творців томізму. Схожість можна простежити в особливостях виховання Ф. В. Беднарського і нормах педагогіки Гогача. Тут слід вказати на вплив Беднарського. Можна ризикнути, сказавши, що *paideia* томізму послідовно поєднує в собі аретологічну педагогіку з персоналістичною, з якої вона росте. Тим не менш, Гогач, виходячи зі своєї нової інтерпретації томізму,

збагачує неотомістську паїдею новими акцентами. Це теорія особистих відносин, споглядання і «мова серця». «Слово серця» не тільки направляє людину до буття як блага, але дає розуміння, здійснивши, таким чином, захист знайденої людини. В результаті міжособистісні посилення вимагають інтелектуальних здібностей і чеснот волі. Без них не можливий захист, виховання і освіта. Починає домінувати в пізнанні і рішеннях експертиза цінностей, які не завжди вбудовані в речі. «Слово серця», отже, вносить до виховання і освіти, мудрість і любов, які визначають характер співприсутності людини. У нормальній ситуації, коли немає факторів, що заважають особистим відносинам, правильний спосіб захисту – це норми педагогіки. Вони вчать, як захистити особисті відносини і як протистояти впливу культури. Таким чином, за М. Гогачем відбувається актуалізація норм виховання, оскільки, на його думку, педагогіка – це наука про норми виховання. Він розрізняє норми загальної педагогіки (мудрість, довіра, терпіння) і детальної (смирення, умертвіння, послух, бідність). «Загальна педагогіка – це наука, яка визначає правила вибору дій для поліпшення інтелекту людини, у вірності істині через знання до рівня мудрості, тобто правильного вибору блага до рівня праведності і дії з ним за допомогою управління, розумного керування інформацією інтелекту» [Gogacz 1993: 24].

Мудрість, метафізично виражена – це спритність, яка призводить до правильної причини. Закріплює вона, отже, нашу вірність істині і добру. Довіра – це джерело і причина відкритості людей. Терпіння – це стан волі. Він проявляється у прийнятому інтелектом рішенні повторювати спроби для правди і блага реально існуючих людей. Є основою для створення міцних зв'язків з людьми вірними істині, пізнанню, за допомогою відданого блага рішення, захищаючи реальне існування, яке в свою чергу виражене дійсністю, правдою і добром, викликають у нас турботу про людину на рівні самовідданості, вірності. Самовідданість, вірність – це вже різновид людської любові. Смирення як принцип детальної педагогіки – це вміння розпізнавати і визнавати істину. Смирення – це не якесь приниження себе, а просто визнання своїх якостей: плюсів і мінусів, і це розрив з неправильним і хибним. Воно є здатністю сприйняття брехні як протилежності істині, і зла, як протилежності добра. Це прояв благородства і внутрішньої дії на користь правди і добра. Послух як принцип педагогіки – це здатність розпізнавання позитивного змісту представлених нам свідчень і побажань шанованої нами людини і здатність визнання і реалізації цих бажань. Стосується людей, яких ми любимо. Інакше кажучи, послух – це бажання людини, яку ми любимо. Не слід в педагогіці сприймати послух в юридичному розумінні. Рекомендація не виховує людей. Послух сприймає бідність як згоду на пріоритет людей перед речами в нашому житті. Бідність відновлює смирення, а також

підкреслює в ньому положення істини і добра як напрями дій совісті, споглядання і мудрості.

Педагогіка набуває рис «опрацювання» розуму. Інтелект, за своїм пасивним характером, набуває рис терпіння. Терпіння є також складовою частиною чесноти, доблесті і є формою особистісного ставлення довіри і дії в людині, як благоденство (свідощтво надії). Воно є однією з основних складових ефективності педагогів, що виражається в далекорості і вмінні чекати на результати виховання і освіти. Смирення і турбота показують, як усувати вплив *vis cogitativa*. Ці норми також захищають від дріб'язковості, яка протилежна великодушності. У свою чергу, послух – це визнання авторитету батьків, вчителів і педагогів, які, як майстри, свідчать про істину і добро. Авторитет не є авторитарним нав'язуванням способу розуміння світу.

Споглядання – це кульмінація пізнання, його заключний етап. Це огляд реальності, на рівні «слова серця», ще до формування інтелекту. Тому воно не тільки похідне від інтелекту, але і від волі, що визначає його місце в етиці. Адже споглядання захищає від відчаю, вводячи людину в єдність людей. Є джерелом чесноти. Його результатом є мудрість. Споглядання схиляє до норм педагогіки. Внаслідок цього сприймаємо людину не через призму знань про неї, а й особисті відносини. Знання вторинне у відношенні до особистості. Таким чином, джерелом виховання людей стає любов і присутність. Тому М. Гогач з Ришардом зі Святого Віктора повторює, що є річчю необхідною, щоб росла любов у пізнанні і пізнання через любов (*Debet itaque in nobis crescere semper et ex cognitione dilectio, et nihilominus ex dilectione cognitio*). Споглядання відповідає за любов, а любов є рушійною силою людської діяльності. Таким чином, споглядання розкриває роль особистих зв'язків. Захоплення Гогача школою Вікторіанців не випадкове. У цій школі він знаходить інтелектуальну базу для педагогіки та її стандартів. Вікторіанці підкреслювали важливість споглядання і любові, смирення, а також вправи інтелекту і волі. Смирення вони вважали передумовою для освіти і виховання.

Особисті відносини підтримують відносини життєво важливі (наприклад, пізнання відбувається в області зв'язків відкритості до пізнаваної істоти). Таким чином, виховання полягає в розумному контролюванні життєво важливих відносин, відмову від тих, які не захищають людину і її особисті зв'язки, і підкреслює роль існуючих відносин, заснованих на реальності, правді і добрі буття. Надання переваг життєво важливим відносинам може привести педагогіку до ідеалізму, ідеології або прямого навчання. Зустріч гостей у площині особистих відносин, встановлює інші, особисті посилання, які організують будинок, сім'ю, школу, роботу. Призначають їх «захват» споглядання над людиною і його особистими взаєминами. Це тема для пізнання і моральної дії. Тому має рацію К.

А. Войцешек, на думку якого відсутність успіхів учня і відсутність його «бажання пізнати» - результат відмови від споглядання, виховання і освіти. Це призводить до змішання знання з істиною і мудрістю; надлишку знань в процесі навчання і безособовості відносин, виховання. Споглядання спонукає до зміни способу мислення, на рівні активного інтелекту і зміни поведінки.

Висновки

Педагогіка, яка отримує продуктивні імпульси від томізму, є однією з головних тем. Сучасний томізм далекий від будь-якого догматизму або ідеології. Це одна з філософських спроб досягти істини про реальність, а також про педагогіку, і – згадаємо назву книги М. Гогача – людину, яка є завданням педагогіки. Метою томістських філософських роздумів не є також «штучна оригінальність» та «інноваційність», але істинність знайшла відповідність з існуючою реальністю. Такий характер має і неотомістська *paideia*. Виражається вона у вираженні інтелекту, тобто його вихованні; акцентуванні уваги на домінуючій ролі почуттів і *vis cogitativa*. Це актуальне завдання, яке стоїть не тільки перед теоретиками виховання, але в основному перед «практиками», які в повсякденній праці виховують і формують молоду людину. Так виражене виховання стає «любов'ю до мудрості» - перефразом класичного визначення філософії, придуманого, ймовірно, Піфагором.

Крім того, томістська філософія та її *paideia* мають ще один важливий вимір. Він захищає від утопічних ідеологій, до яких, на жаль, залучена сучасна філософія і педагогіка з різних причин.

Посилання:

- Bednarski, F. W. (1987). Wychowanie ludzkich popędów i woli. *Duszpasterz Polski za granicą*, Rzym: DP.
- Блогосławiony Edmund Bojanowski. (2000). Serdecznie dobry człowiek, red. S. Wilk, Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Eucken, R. (1908). *Einführung in eine Philosophie des Geisteslebens*. Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer.
- Gałkowski, S. (1998). *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*. Rzeszów: Wydawn. Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Gilson, E. (1958). *Duch filozofii średniowiecznej* / tłum. J. Rybałt, Warszawa: PAX.
- Gilson, E. (1962) *Historia filozofii chrześcijańskiej w wiekach średnich. Od Justyna do Mikołaja Kuzańczyka* / tłum. S. Stomma, Warszawa: PAX.
- Gogacz, M. (1993). *Podstawy wychowania*. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów.
- Kiereś, B. (2009). *O personalizm w pedagogice*. Lublin: Instytut Edukacji Narodowej.

- Michalski, K. (1917). Stanowisko księdza Gabryła w ruchu neoscholastycznym. *Ateneum Kapłańskie*, (13), 46-56.
- Swieżawski, S. (2005). *Zagadnienie historii filozofii*. Warszawa: Wyd. Naukowe Semper.
- Tatarkiewicz, W. (2010). Szkoła marburska i jej idealizm (w setną rocznicę marburskiej dysertacji Profesora Władysława Tatarkiewicza), Parszutowicz, P. (red.). Kęty.
- Woroniecki, J. (1999) *Katolicka etyka wychowawcza*. T. 1-2, cz. I/II, Lublin: Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej–Wydawnictwo KUL.

References:

- Bednarski, F. W. (1987). *Education of human drives and wills, «Polish Pastor Abroad»*, Rome: DP.
- Błogosławiony Edmund Bojanowski. (2000). Heartily good man, S. Wilk (ed.). Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski. [In Polish].
- Eucken, R. (1908). *Introduction to a Philosophy of Spiritual Life*, Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer. [In German].
- Gałkowski, S. (1998). *To the Good. The Topicality of Jacek Woroniecki's Upbringing Philosophy*. Rzeszów: PH Higher Pedagogical School. [In Polish].
- Gilson, E. (1958). *The spirit of medieval philosophy* / transl. by J. Rybałt, Warszawa: PAX. [In Polish].
- Gilson, E. (1962) *History of Christian Philosophy in the Middle Ages. From Justyna to Nikolaus from Kuza* / transl. by S. Stomma, Warszawa: PAX. [In Polish].
- Gogacz, M. (1993). *Fundamentals of education*. Niepokalanów: Publishing House of the Franciscan Fathers. [In Polish].
- Kiereś, B. (2009). *For personalism in pedagogy*. Lublin: Instytut Edukacji Narodowej. [In Polish].
- Michalski, K. (1917). The position of priest Gabriel in the neo-scholastic movement. *Ateneum Kapłańskie*, (13), 46-56. [In Polish].
- Swieżawski, S. (2005). *The problem of the history of philosophy*. Warszawa: Wyd. Naukowe Semper. [In Polish].
- Tatarkiewicz, W. (2010). The Marburg school and its idealism (on 100th anniversary of Władysław Tatarkiewicz's dissertation in Marburg), Parszutowicz, P. (red.). Kęty. [In Polish].
- Woroniecki, J. (1999) *Catholic educational ethics*. T 1-2, cz. I/II, Lublin: Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej–Wydawnictwo KUL. [In Polish].

Додаток

Основні публікації польською, пов'язані з реалістичною філософією і педагогікою:

- Adamski, F. (red.). (1999). *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*. Kraków: UJ.
- Adamski, F. (red.). (2005). *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*. Kraków: WAM.
- Andrzejuk, A. (2012). *Metafizyka obecności. Wstęp do teorii relacji osobowych*. Warszawa: UKSW.
- Andrzejuk, A. (1997). Mieczysława Gogacza dochodzenie do pedagogiki. Gogacz, M. *Osoba zadaniem pedagogiki*. Wykłady bydgoskie. Warszawa: Navo, 183-208.

- Andrzejuk, A. (2000). *Prawda o dobru*. Warszawa: UKSW.
- Andrzejuk, A. (2006). *Uczucia i sprawności*. Warszawa: Navo.
- Bańkowski, K. (1996). Tomizm konsekwentny na tle odmian tomizmu. *Studia Philosophiae Christianae*, 32(2), 211-219.
- Bednarski, F. W. (1958). *Miłość narzeczeńska i małżeńska w świetle filozofii św. Tomasza z Akwinu*. Londyn: Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas.
- Bednarski, F. W. (1962). *Sport i wychowanie fizyczne w świetle etyki św. Tomasza z Akwinu*. Londyn: Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas.
- Bednarski, F. W. (1958). Uwagi św. Tomasza z Akwinu o młodzieży i jej wychowaniu. *Zeszyty Naukowe KUL*, 1, z. 3, 31-60.
- Bednarski, F. W. (1987). Wychowanie ludzkich popędów i woli. *Duszpasterz Polski za granicą*, Rzym: DP.
- Bednarski, F. W. (2000). *Wychowanie młodzieży dorastającej*. Wyd. 2, Warszawa: Navo.
- Bednarski, F. W. (1991). Wychowanie uczuć w świetle psychologii św. Tomasza z Akwinu. *Duszpasterz Polski za granicą*, nr 3-4, Rzym: DP.
- Bednarski, F. W. (1982). *Zagadnienia pedagogiczne*. Londyn: Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas.
- Łogostawiony, Edmund Bojanowski. (2000). Wilk, S. (red.). *Serdecznie dobry człowiek*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Bocheński, J. (1998). *Między logiką a wiarą*. Warszawa: Nor Sur Blanc.
- Bocheński, J. (2008). *Filozofia bolszewicka*. Komorów: Wydawnictwo ANTYK Marcin Dybowski [reprint wydania z 1946].
- Bocheński, J. (1996). *Lewica, religia, sowietologia*, opr. J. Parys, Warszawa: Morex.
- Bocheński, J. (1993). *Logika i filozofia*. Wybór pism, Warszawa: PWN.
- Bojanowski, E. (2009). *Dziennik*, t. 1-3, opr. L. Smołka, Wrocław.
- Czerkawski, J. (red.). (1994). *Zagadnienie godności człowieka*. Lublin: KUL.
- Chłodna-Błach I. (2016). *Od paidei do kultury wysokiej*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Chudy, W. (2003). *Filozofia kłamstwa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Chudy, W. (2009). *Pedagogika godności*, opr. Anna Szudra, Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Cieszkowski, A. (1922). *O ochronkach wiejskich*. Wyd. 4. Poznań: Fiszer i Majewski.
- Darowski, R. (2008). *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*. Kraków: Wydawnictwo WAM oraz WSF-P.
- Darowski, R. (2001). *Filozofia Jezuitów w Polsce w XX wieku. Próba syntezy - Słownik autorów*. Kraków: Wyższa Szkoła.
- Duma, T. (2017). *Metafizyka relacji. U podstaw rozumienia relacji bytowych*. Lublin: PTTA & Wyd. KUL.
- Gabryl, F. (1903). *Metafizyka ogólna czyli nauka o bycie*. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej.
- Gabryl, F. (1895). *Nieśmiertelność duszy ludzkiej w świetle rozumu i nowoczesnej nauki*. Kraków: W. L. Anczyc.
- Gabryl, F. (1921). *Noetyka* (przełożył i słowem wstępnym poprzedził Jan Sniżek). Olomouc.

- Gabryl, F. (1921). *Polska filozofia katolicka w przełomie XIX wieku*. Straszewski, M. (red.). *Polska filozofia narodowa*. Kraków.
- Gabryl, F. (1913-1914). *Polska filozofia religijna w wieku XIX*. T. 1-2. Warszawa – Lublin – Łódź.
- Gabryl, F. (1906). *Psychologia*. T. 1-2, Kraków.
- Gałkowski, S. (2016). *Długomyślność. Wprowadzenie do filozofii wychowania*. Kraków: WAM.
- Gałkowski, S. (1998). *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*. Rzeszów: Wydawn. Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Gałkowski, S. (2003). *Rozwój i odpowiedzialność*, Lublin: KUL.
- Gilson, E. (1963). *Byt i istota* / tłum. P. Lubicz, J. Nowak, Warszawa: PAX.
- Gilson, E. (1958). *Duch filozofii średniowiecznej* / tłum. J. Rybałt, Warszawa: PAX.
- Gilson, E. (1962) *Historia filozofii chrześcijańskiej w wiekach średnich. Od Justyna do Mikołaja Kuzańczyka* / tłum. S. Stomma, Warszawa: PAX.
- Gilson, E., Longon, T, & Maurer, A. (1979). *Historia filozofii współczesnej. Od Hegla do czasów najnowszych* / tłum. B. Chwedeńczuk, Z. Zalewski, Warszawa: PAX.
- Gilson, E. (2012). *Jedność doświadczenia filozoficznego* / tłum. Z. Wrzeszcz, Warszawa: PAX.
- Gilson, E. (1975). *Lingwistyka i filozofia* / tłum. H. Rosnerowa, Warszawa: PAX.
- Gilson, E. (1998). *Tomizm. Wprowadzenie do filozofii św. Tomasza z Akwinu* / tłum. J. Rybałt. Wyd. 2. Warszawa: PAX.
- Gogacz, M. (1981). Uwagi na temat wartości. *Studia Philosophiae Christianae*, 17(1), 200-209.
- Gogacz, M. (1985). *Człowiek i jego relacje*. Warszawa: ATK.
- Gogacz, M. (1987). *Elementarz metafizyki*. Warszawa: Navo.
- Gogacz, M. (1969). Filozofia chrześcijańska w Polsce Odrodzonej (1918-1968). *Studia Philosophiae Christianae*, 5(2), 49-78.
- Gogacz, M. (1976). *Istnieć i poznawać*. Warszawa: PAX.
- Gogacz, M. (1969). *Obrona intelektu*. Warszawa: ATK.
- Gogacz, M. (1997). *Osoba zadaniem pedagogiki*. Wykłady bydgoskie. Warszawa: Edycja internetowa wydania pierwszego.
- Gogacz, M. (1996). *Platonizm i arystotelizm*. Warszawa: ATK.
- Gogacz, M. (1993). *Podstawy wychowania*. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów.
- Gogacz, M. (1974). *Wokół problemu osoby*. Warszawa: PAX.
- Gogacz, M. (1993). *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*. Warszawa: B.R.J. NAWO.
- Gogacz, M. (1963). Współczesne interpretacje tomizmu. *Znak*, (113), 1339-1353.
- Gondek, A. (2015). *Projekt autonomicznej filozofii realistycznej*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Grocholewski, Z. (2014). *Bł. Edmund Bojanowski w dynamizmie twórczej miłości*. Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech.
- Gudaniec, A. (2015). *Paradoks bezinteresownej miłości*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Gudaniec, A. (2016). *U podstaw jedności bytowej człowieka*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Jan Paweł II. (1998). *Fides et ratio*. Kuria Metropolitalna Katowice.

- Jan Paweł II. (2015). *Pamięć i tożsamość*. Kraków: Znak.
- Janeczek, S. (1998). *Filozofia na KUL-u. Nurty – osoby – idee*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Jaroszyński, P. (red.). (1993-2017). *Człowiek w kulturze*. t. 1-27, Lublin: KUL. http://www.czlowiekwkulturze.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=1&.
- Jaroszyński, P. (1992). *Etyka – dramat życia moralnego*. Krąpiec, M. A. i zespół. (red.). *Wprowadzenie do filozofii*. Lublin: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 387-458.
- Jaroszyński, P. (red.). (2005). *Filozofia i edukacja. Materiały z sympozjum z cyklu Przyszłość cywilizacji Zachodu zorganizowanego przez Katedrę Filozofii Kultury*, Lublin: KUL.
- Jaroszyński, P. (2011). *Metafizyka czy ontologia*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Jaroszyński, P. (1995). *Metafizyka i sztuka*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Jaroszyński, P. (2017). *Spór o Europę. Zderzenia cywilizacji*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Jasińska, K. (2015). Co nam dać może filozofia klasyczna? *Roczniki Pedagogiczne*, 7(43), 1, 47-62.
- Kalka, K. (2000). *Filozoficzna antropologia tomistyczne okresu międzynarodowego w Polsce jako podstawa kształtowania charakteru*. Bydgoszcz: Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego.
- Kalka, K. (1998). *Wychowanie i kształcenie w antropologii filozoficznej i pedagogice*. Warszawa: PIW.
- Kamiński, S. (1968). Antropologia filozoficzna a inne działy poznania. Bejze, B. (red.). *O Bogu i o człowieku*, 1. Warszawa: WSLor, 149-164.
- Kamiński, S. (1985). Antropologia filozoficzna. *Encyklopedia Katolicka*. 1, Lublin: TN KUL, 686-690.
- Kamiński, S. (1973-74). Jak filozofować o człowieku. *Analecta Cracoviensia*, (5-6), 73-79.
- Kamiński, S. (1989). Jak filozofować? Szubka, T. (red.). *Studia z metodologii filozofii klasycznej*. Lublin: TN KUL.
- Kamiński, S. (1998). *Nauka i metoda. Pojęcie i klasyfikacja nauk*. Lublin: KUL.
- Kiereś, B. (2000). Antypedagogika. *Encyklopedia «Białych Płam»*, 1. Radom: POLWEN, 146-148.
- Kiereś, B. (2017). *Człowiek i wychowanie. Od osoby do osobowości*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kiereś, B. (2005). Dobro czy wartość. Problem kryteriów wychowania. *Zeszyty Edukacyjne*, (3), 21-34.
- Kiereś, B. (2006). *Jak wychowywać?* Lublin: Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej.
- Kiereś, B. (2009). O personalizm w pedagogice, Lublin: Instytut Edukacji Narodowej.
- Kiereś, B. (2010-2011). Problem personalizmu a pedagogika. *Zeszyty Naukowe SWPR – Seria Pedagogiczna*, 5-6(2-3), 49-78.
- Kiereś, B. (2015). *U podstaw pedagogiki personalistycznej*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kiereś, B. (2003). Współczesny wychowawca wobec antypedagogiki. *Cywilizacja*, (7), 71-86.
- Kiereś, B. (2005). Wychowawca a wychowanek. Wspomaganie czy kształcenie? Piątkowska, A., Stępień, K. (red.). *Wychować charakter*. Lublin: Wydawnictwo Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, 81-94.

- Kiereś, H. (2003). Bład antropologiczny. Maryniarczyk, A. Stępień, K. (red.). *Zadania współczesnej metafizyki*, 5. Lubin: Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Kiereś, H. (1998). Kultura klasyczna wobec postmodernizmu. *Człowiek w kulturze*, (11), 235-250.
- Kiereś, H. (2013). *Osoba i społeczeństwo*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Kiereś, H. (1998). *Służyć kulturze*. Lublin: Wydawnictwo Tadeusza Radjusza.
- Kiereś, H. (2013). *Sztuka w kulturze*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kiereś, H. (2000). *Trzy socjalizmy*. Lublin: Fundacja Servire Veritati.
- Kiereś, H. (2007). U podstaw wychowania: aretologia czy aksjologia? *Cywilizacja*, (22), 10-20.
- Kiereś, H. (2005). Utopie a edukacja. Jaroszyński, P. (red.). *Filozofia i edukacja*. Lublin, 221-229.
- Klimski, T. (red.). (2008). *Filozofia i historia filozofii*. Warszawa: UKSW.
- Kostkiewicz, J. (2013). *Koncepcje i kierunki pedagogiki katolickiej w Polsce 1918-1939*. Kraków: Oficyna Wydawnicza «Impuls».
- Krajski, S. (2003). *Filozofia polityczna w ujęciu wybranych polskich myślicieli katolickich okresu międzywojennego*. Warszawa: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Krajski, S. (2002). *Filozofia społeczna. Przeglądzie Powszechnym w latach 1884-1939*. Warszawa: Wydawn. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Krasnodębski, M. (2018). *Antropologia edukacji – wybrane aporie w świetle filozofii klasycznej*. Głogów: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie.
- Krasnodębski, M. (2014). *Antropologiczne podstawy pedagogiki integralnej*. Opiela, M. L., Świdrak, E., Łobacz, M. (red.) *Wychowanie integralne w edukacji katolickiej. Ideotwórcy-inspiracje*. Lublin: KUL, 21-43.
- Krasnodębski, M. (2009). *Człowiek i paideia*, wyd. 2. Warszawa: SZKOŁA WYŻSZA PRZYMIERZA RODZIN.
- Krasnodębski, M. (2003). *Człowiek, jego poznanie i pożądanie w antropologii Franciszka Gabryla*, rozprawa doktorska. Warszawa: Biblioteka UKSW.
- Krasnodębski, M. (2004). *Dusza i ciało*. Warszawa: Navo.
- Krasnodębski, M. (2003). Franciszka Gabryla antropologia i teoria poznania. *Forum Philosophicum*, (8), 207-236.
- Krasnodębski, M. (2011). Hołd złożony mistrzowi. Profesor Mieczysław Gogacz i jego dzieło, w: tenże, *W poszukiwaniu duchowej elegancji. W Polskim Radio w Chicago z dr. Mikołajem Krasnodębskim rozmawiają Krzysztof Arsenowicz i Paweł Manelski*. Chicago-Warszawa, 179-207.
- Krasnodębski, M. (2009). O możliwości zbudowania realistycznej filozofii wychowania w oparciu o personalizm i tomizm. *Horyzonty Wychowania*, 16(8), 137-168.
- Krasnodębski, M. (2009). Pedagogika Jacka Woronieckiego i Feliksa Wojciecha Bednarskiego jako egzemplifikacja etyki tomizmu tradycyjnego, *Studia Etckie*, (11), 29-58.
- Krasnodębski, M. (2013, 2014). Polska paideia neotomistyczna w perspektywie odmian tomizmu, w: Úloha osobnosti a institucí v rozvoji vzdělanosti v evropském kontextu (Prezentace školství a vzdělanosti), pod redakcją N. Pelcovej, T. Kaspera, S. Sztobryna, Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum, Praha, 207-220; [w poszerzonej wersji] Polska paideia neoscholastyczna i neotomistyczna, w: *Myśl pedagogiczna neoscholastyki i neotomizmu*, w: *Filozofia i pedagogika (seria wydawnicza)*, t. IX, red. tomu M. Krasnodębski, red. serii A. Murzyn, Warszawa, 15-43.

- Krasnodębski, M. (2005). Prawda i pewność w Noetyce Franciszka Gabryła (1866-1914). *Philosophia vitam alere. Prace dedykowane Profesorowi Darowskiemu S. J.* Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna «Ignatianum», 261-277.
- Krasnodębski, M. (2014). Teoria osobowych relacji istnieniowych jako fundament rodziny w filozofii Mieczysława Gogacza. *Rocznik Tomistyczny*, (3), 45-59.
- Krasnodębski, M. (2007). Tomizm. Pilch, T. (red.). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku.* Warszawa: Znak, 705-712.
- Krasnodębski, M. (2010). Über die realistische Pädagogik in Polen, «*Studia Etckie*» 12, 47-58.
- Krasnodębski, M. (2011-2012, 2014). Uprawa intelektu jako aporia i wyzwanie dla współczesnej filozofii wychowania. Lejzerowicz, M., Stankiewicz, T., Krasnodębski, M. (red.). *Pedagogika Filozoficzna on-line*, 1, 19-28; [przedruk] Uprawa intelektu jako wyzwanie dla współczesnego wychowania, w: Nowy nauczyciel – nowa edukacja. Warszawa, 161-172.
- Krasnodębski, M. (2003). Zagadnienie pożądania w antropologii Franciszka Gabryła (1866-1914). *Studia Philosophiae Christianae*, 39(2), 328-349.
- Krasnodębski, M. (2009, 2011). Zarys dziejów ateńskiej historii wychowania, Krasnodębski M., Zembrzusiński M., Wychowanie intelektu jako celowościowe uporządkowanie jego funkcji. *Horyzonty Wychowania*, 8(15), 53-75, 283-284, 286.
- Krasnodębski, M. (2009). Философия Франциска Габриля (1866-1914). *Studia Leopoliensia*, (2), 179-181.
- Krasnodębski, M. (2009). Человек и пайдея. Реалистические основы философии воспитания. *Studia Leopoliensia*, (2), 171-178.
- Krąpiec, M. A. (1993-1999). Dzieła, 1-23, Lublin: RW KUL.
- Krąpiec, M.A. (1997). Czym jest filozofia klasyczna, «*Roczniki Filozoficzne*» 45, 1, 156-165.
- Krąpiec, M.A. (2010). *Rozważania o wychowaniu.* Lublin: Fundacja Servire Veritati.
- Krąpiec, M.A. (2007). Wychowanie narodu przez wychowanie człowieka w cywilizacji osobowej. *Cywilizacja*, (22), 23.
- Kunowski, S. (1993). *Podstawy współczesnej pedagogiki.* Warszawa: Wydawnictwo salezjańskie.
- Listkowska, B., Andrzejuk, A. (red.). (2013-2015). Tomizm polski. Słownik filozofów, t. 1-3. Warszawa-Radzymin: Wydawnictwo von Borowiecky.
- Mackiewicz, W. (red.). (2001). *Polska filozofia powojenna*, 1-2. Warszawa: Agencja Wydawnicza Witmark.
- Maritain, J. (1993). *Człowiek i państwo.* Kraków: Znak.
- Maritain, J. (1991). Dynamika wychowania. *Znak*, 43(436), 34-39.
- Maritain, J. (1960). *Humanizm integralny.* Londyn: Katolicki Ośrodek Wydawniczy VERITAS.
- Maritain, J. (1993). Od filozofii człowieka do filozofii wychowania. Adamski, F. (red.). *Człowiek, wychowanie, kultura.* Kraków: Wydawnictwo WAM, 61-79.
- Maritain, J. (1988). *Pisma filozoficzne, tłum. J. Fenrychowi.* Kraków: Znak.
- Maritain, J. (2007). *Religia i kultura.* Warszawa: Fronda.
- Maritain, J. (2005). *Trzej reformatorzy, tłum. K. Michalski.* Warszawa-Ząbki: Fronda.
- Maryniarczyk, A. (2005). *Realistyczna interpretacja rzeczywistości.* Lublin: PTTA.
- Maryniarczyk, A. (2014). Coż po filozofii św. Tomasza z Akwinu w czasach postmetafizycznych? *Rocznik Tomistyczny*, 3, 11-21.

- Maryniarczyk, A. (2018). *Dlaczego stworzenie «ex nihilo»*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Maryniarczyk, A. (red.). (2011). *Encyklopedia Filozofii Polskiej*. T. 1-2, Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Maryniarczyk, A. (2003). *Koncepcje bytu a rozumienie człowieka. Błąd antropologiczny*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 84-85.
- Maryniarczyk, A. (2015). *Metafizyka a ontologie. Próby przewycięzenia metafizyki i ich paradoksy*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Maryniarczyk, A. (red.). (2000-2009). *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, 1-10, Lublin: Polskie Towarzystwo Świętego Tomasza z Akwinu.
- Maryniarczyk, A. (red.). (2012). *Słownik – Przewodnik Filozoficzny*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Maryniarczyk, A. (2001). *Tomizm – Dlaczego?* Wyd. II. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu Katedra Metafizyki KUL.
- Maryniarczyk, A. (red.). (1999-2008). *Zadania współczesnej metafizyki*, t. 1-20 [seria wydawnicza]. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Michalski, K. (1917). Stanowisko księdza Gabryła w ruchu neoscholastycznym, «*Ateneum Kapłańskie*», 13, 46-56.
- Milcarek, P. (1994). *Teoria ciała ludzkiego w tekstach Tomasza z Akwinu*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza «Adam».
- Murzyn, A., Krasnodębski, M. (red. naukowa serii wyd.). (2014). *Myśl pedagogiczna neoscholastyki i neotomizmu. Filozofia i pedagogika*, 9. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin.
- Opera Philosophorum Medii Aevi*. Textus et Studia. (1976-2015). 1-14, opr. zbiorowe, Warszawa: AKADEMIA TEOLOGII KATOLICKIEJ.
- Opiela, M. L. (red.). (2014). *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie*. Lublin: KUL.
- Opiela, M. L. (2013). *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiany*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Opiela, M. L. (red.). (2016) *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*. Lublin: Wydawnictwo Episteme.
- Opiela, M. L. (2018). *Osoba i rodzina wobec wyzwań cywilizacyjnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Opiela, M.L. (2013-2014). *Integralna pedagogika przedszkolna w ujęciu Edmunda Bojanowskiego a wyzwania współczesności. Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin – Seria Pedagogiczna*, 5-6, 12-13, 229-267.
- Opiela, M. L., Braun, K. (red.). (2017). *W kręgu integralnego wychowania*. Lublin: Wydawnictwo Werset.
- Opiela, L. M., Świdka, E., Łobacz, M. (red.). (2015). *Wychowanie integralne w edukacji katolickiej. Idee-twórcy-instytucje*. Lublin: KUL.
- Pańpuch, Z. (2003). *Paideia jako idea wychowawcza*, «*Cywilizacja*» 7, 47-67.
- Pańpuch, Z. (2015). *Spór o cielesność*. Lublin: Wydawnictwo KUL, Polskie Towarzystwo Świętego Tomasza z Akwinu.
- Pańpuch, Z. (2015). *Szczęście a polityka. Aretologiczne podstawy politologii Platona i Arystotelesa*. Lublin: Wydawnictwo Naukowe Tygiel.

- Pańpuch, Z. (2015). *W poszukiwaniu szczęścia. Śladami aretologii Platona i Arystotelesa*. Lublin: Wydawnictwo KUL, Polskie Towarzystwo Świętego Tomasza z Akwinu.
- Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego. Inedita*, (2016). 1-2, wraz z Indekssem, red. E. Gigilewicz, M. L. Opiela, Lublin: KUL.
- Przemówienie Papieża Jana Pawła II podczas wizyty w siedzibie ONZ do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO)* (1980), Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe, 6-7.
- Robaczewski, A. (1999). *O cnotach i wychowaniu*. Lublin: Instytut Edukacji Narodowej.
- Rozmowy o filozofii*, (1996). red. A. Zieliński, M. Bagiński, J. Wojtysiak, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Smołka, L. (opr.). (2001). *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829-1871*, 1-2, Wrocław: Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny.
- Sobczak, S. (2000). *Celowość wychowania*. Warszawa: Wydawnictwo Navo.
- Stefaniak, Ł. (2011). *Utopizm: źródła myślowe i konsekwencje cywilizacyjne*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Stępień, K. (2016). *Filozoficzne źródła sporu o rozumienie praw dziecka*. Lublin: Wydawnictwo KUL, Polskie Towarzystwo Świętego Tomasza z Akwinu.
- Stępień, K. (2007). O lubelskiej szkole filozoficznej. *Człowiek w kulturze*, (19), 65-71.
- Stępień, K. (2015). *W poszukiwaniu podstaw racjonalności prawa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Stępień, T. (2003). *Podstawy tomistycznego rozumienia człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.
- Stępień, T. (2013). *Wprowadzenie do antropologii filozoficznej św. Tomasza z Akwinu*. Warszawa: Warszawskie Towarzystwo Teologiczne.
- Swieżawski, S. (1948). Centralne zagadnienie tomistycznej nauki o duszy (Commensuratio animae ad hoc corpus). *Przegląd Filozoficzny*, 49(1-3), 131-191.
- Swieżawski, S. (2000). *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*. Warszawa– Wrocław: PWN.
- Swieżawski, S. (1974-1983). *Dzieje filozofii europejskiej w XV wieku*. 1-6. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Swieżawski, S. (1998). *Komentarze do pierwszej części Summy teologii*. Tomasz z Akwinu. *Traktat o człowieku, Summa teologii 1*. Kęty: Antyk, 75-89.
- Swieżawski S. (1960). *Rozum i tajemnica*. Kraków: ZNAK.
- Swieżawski S. (1995). *Święty Tomasz na nowo odczytany*. Poznań: W drodze.
- Swieżawski S. (2005). *Zagadnienie historii filozofii*. Warszawa: PWN.
- Szudra, A., Uzar, K. (2009). *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Szudra-Barszcz A. (2011). *Elementy pedeutologii scholastycznej czyli o Tomasza z Akwinu rozumieniu nauczyciela i nauczania*. Lublin: KUL.
- Wajs K. (1905). *Psychologia*, t. 1-4. Lwów.
- Wąsik W. (1952). Arystoteles w Polsce. *Collectanea Theologica* 23(3-4), 275-317.
- Wojcieszek K. A. (2005). *Na początku była rozpacz. Antropologiczne podstawy profilaktyki*. Kraków: Rubikon.
- Wojtyła K. (1982). *Elementarz etyczny*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Wojtyła K. (1986). *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin: KUL.

- Wojtyła K. (2000). *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. 3. Lublin: WAM.
- Wolność we współczesnej kulturze*. (1997). Materiały V Światowego Kongresu Filozofii Chrześcijańskiej, KUL - Lublin, 20-25 sierpnia 1996, Lublin: KUL.
- Woroniecki J. (1999). *Katolicka etyka wychowawcza*, t. 1-2, cz. I/II. Lublin: Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej–Wydawnictwo KUL.
- Woroniecki J. (1961). *Wychowanie człowieka. Pisma wybrane*, wybór W. K. Szymański; oprac. J. Kołataj, Kraków: ZNAK.
- Zalewski D. (2014). *Decyduj i walcz. Podstawy formowania charakteru*. Lublin: Firma EK Dariusz Zalewski.
- Zalewski D. (2015). *Nieposłuszne dzieci, posłuszni rodzice*. Lublin: Firma EK Dariusz Zalewski.
- Zalewski D. (2003). *Wychować człowieka szlachetnego*. Lublin: Super Sprzedawcy.
- Zdybicka Z. (2017). *Partycypacja bytu. Próba wyjaśnienia relacji między światem a Bogiem*. Lublin: USJK.
- Zembrzusi M. (2015). *Od zmysłu wspólnego do pamięci i przypominania*. Warszawa: Cam-pidoglio.
- Ziemięcka E. (1843). *Myśl o wychowaniu kobiet*. Warszawa: nakładem F. Spiess i Spółki.
- Ziemięcka E. (1857). *Zarys filozofii katolickiej w czterech poglądach zawarte*. Warszawa: S. Orgelbrand.

Mikołaj Krasnodębski. Polish realistic philosophy of the twentieth century and its educational implications

Polish Thomism has developed an original philosophy of education and pedagogy (Stefan Kunowski, Jacek Woroniecki, Feliks Wojciech Bednarski, Mieczysław Gogacz and others), which correspond to particular varieties of this philosophy. In traditional thomism emphasis is placed on education of virtue. In existential Thomism philosophers focus on “becoming a man», to achieve full humanity, and in consistent Thomism philosophers focus on the effect of education and the issues of personal relationships and standards of education. Thomistic Pedagogy is the study of the choices in the principles of education. That’s why M. Gogacz believes that „there is only the philosophical education”. On the basis of recent studies in this field I carried away the impression that classic division designated by Plato’s philosophy (idealism) and Aristotle (realism), can also be adopted for the purposes in the classification of education and upbringing theory. Through the analysis on idealistic and realistic anthropology and ethics I have attempted to show that a realistic paideia is still current and should be re-read. Novelty of this work is to «enter» the existing among pedagogues and philosophers standards of education into a specified philosophy of esse and resulting from it philosophy of man and ethics focused on protecting people and the theory of speech of the heart (*sermo cordis*). In my opinion, this is an innovative approach to the education and philosophy of education, and pedagogical implications arising from the so-understood recognition of man, his cognition and behavior may prove to be fruitful on the pedagogical and educational level. All that is required

by realism at the level of education are proper arrangements among educational strategies and the determination of who is a man.

Keywords: *Polish realistic philosophy, neothomism, anthropology of education, ethics, philosophy of education, pedagogical implications, personality.*

Миколай Краснодембські – габілітований доктор філософії. Доцент Державного вищого професійного училища в м. Глогув. Ініціатор та головний редактор «Наукових праць Wyższa Szkoła Wyżie Przymierza Rodzin – Педагогічна серія» (щорічник). Є редактором щорічного журналу «Paideia». Член польських та закордонних наукових товариств. Проводить дослідження та лекції з історії філософії, філософської антропології та філософії освіти. Співпрацює з Польським радіо в Чикаго. За наукові досягнення у вигляді габілітаційної дисертації він був нагороджений медаллю Товариства філософської педагогіки.

E-mail: mikolajkrasnodebski@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3622-1185>

Mikołaj Krasnodebski – habilitated doctor of philosophy. Associate professor at the State Higher Vocational School in Głogów. Initiator and editor-in-chief of the «Scientific Papers of the Wyższa Szkoła Zawodowa – Pedagogical Series» (yearbook). 10 numbers have been released. Currently he is the editor of the annual Paideia. Member of Polish and foreign scientific societies. He conducts research and lectures on the history of philosophy, philosophical anthropology and the philosophy of education. He collaborates with the Polish Radio in Chicago. For his scientific achievement in the form of his habilitation thesis, he was awarded the Medal of the Society of Philosophical Pedagogy.

E-mail: mikolajkrasnodebski@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3622-1185>

Марія Култаєва – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри філософії, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди.

E-mail: shepitko@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0603-0986>

Maria Kultaieva – Doctor of philosophical sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,.

E-mail: shepitko@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0603-0986>